

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. І.ФРАНКА
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ

«До захисту допускаю»
завідувач кафедри української літератури та теорії літератури,
доктор філологічних наук, професор
_____ Петро ІВАНИШИН « » _____ 2025 р.

ПСАЛОМ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПОЕТИКА

Спеціальність 014. Середня освіта. (Українська мова і література)

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на здобуття кваліфікації: вчитель української мови і літератури,
вчитель англійської мови та зарубіжної літератури

Автор роботи Марія ІЛЬНИЦЬКА: _____
підпис

Науковий керівник: доктор філологічних наук,
професор **Ігор НАБИТОВИЧ** _____
підпис

Дрогобич, 2025

Захист кваліфікаційної (магістерської) роботи

**ПСАЛОМ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ЖАНРОВІ
ОСОБЛИВОСТІ ТА ПОЕТИКА**

Оцінка якості роботи (до 35 балів): _____
Оцінка за захист роботи (до 30 балів): _____
Оцінка за період навчання (за результатами зведеної відомості)
(до 35 балів): _____
Загальна кількість балів (або за чотирибальною шкалою) _____
Оцінка за національною чотирибальною шкалою: _____

Коротка мотивація захисту:

_____	Голова ДЕК _____	_____
Дата	підпис	прізвище, ім'я
	Секретар ДЕК _____	_____
	підпис	прізвище, ім'я

Summary

In the work is attempt to outline genre peculiarities of spiritual poetry: literary prayer and Psalm, religious literary anthem (or styling or rehashing), The author tried to find their universal mutual specific properties (indifferens), and, along with it, and their inherent special (differens) signs of each of these genres.

There is reviewed phenomenon and the reasons of "liveliness" of psalm genre in fiction, that in the author's opinion, on the one hand is based on the lyrical part of the genre of contemporary psalm in various literatures, and on the other hand, lets refer fiction psalms to sacred texts/ *quasi*-sacred (that derive from special and respectful attitude to the word «*the sacred*»). Thus contemporary genre modification could arise on the base of two important features of Bible psalm: on diffusion and implication of its sacred and lyrical beginning. So these sacred and lyrical elements became the base of contemporary psalm nativity. In contemporary psalm genre on different levels of fiction text it is possible to find original matrixes that will clearly point on genre features of Bible psalm.

Resume

У роботі зроблено спробу окреслити жанрові особливості духовної поезії: літературної молитви та псалма, релігійного літературного гімну (або його стилізації, чи переспіву). Авторка спробувала знайти їхні універсальні взаємні специфічні властивості (indifferens), а разом з ними й притаманні їм особливі (differens) ознаки кожного з цих жанрів.

Розглянуто феномен та причини «живучості» жанру псалма в художній літературі, що, на думку авторки, з одного боку, ґрунтується на ліричній основі жанру сучасного псалма в різних літературах, а з іншого боку, дозволяє віднести художні псалми до священних текстів/квазісвященних (що впливають з особливого та шанобливого ставлення до слова «священне»). Таким чином, сучасна жанрова модифікація могла виникнути на основі двох важливих рис біблійного псалма: поширення та імплікації його священного та ліричного начала. Так ці священні та ліричні елементи стали основою сучасного псалмописьменницького твору. У сучасному жанрі псалма на різних рівнях художнього тексту можна знайти оригінальні матриці, які чітко вказуватимуть на жанрові особливості біблійного псалма.

Зміст

ВСТУП	4
Розділ 1. ПСАЛТИР І УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА: ПОЕТИЧНА РЕЦЕПЦІЯ ВІД ХІ СТ. – ДО ШЕВЧЕНКА ТА ФРАНКА.....	12
Розділ 2. ПСАЛОМ В УКРАЇНСЬКОМУ ПИСЬМЕНСТВІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ХХ СТОЛІТЬ.....	32
ВИСНОВКИ.....	49
БІБЛІОГРАФІЯ	52

ВСТУП

Біблія – одна з найголовніших книг людської цивілізації, яка заважила на розвитку європейської, а, разом із тим, і світової літератури. Образна система, алюзії – невід’ємна складова як світоглядної парадигми, так і архітектоніки, структурного упорядкування для українського красного письменства

Псалтир – наріжний камінь християнської літургії. З нього почалося ознайомлення давніх русинів-українців із часів Середньовіччя зі Святим Письмом.

Псалтир (Книга Псалмів) – це особливе зібрання лірико-повчальних текстів. Саме слово псалом прийшло із грецької мови. Воно означає особливий текст, який виконувався зі співом і з акомпаніацією якогось музичного інструмента, наприклад – арфи, бо грецьке слово *псалтеріон* – це і є арфа. Митрополит Іларіон (Огієнко) наголошував, що «книга псалмів – найпоетичніша книга в усій світовій літературі. Це місце вона займає ще з часу свого постання, і ще жодна інша книга її не заступила й дотепер і глибоким релігійним змістом, і високо поетичною літературною формою!» [49, с. 122–23].

Головною у тематичній палітрі псалмів є ліричні твори сакрально-звеличувального змісту. Осердям його мотивів є – прослава Бога, Божої всеохопності світу. У деяких псалмах ідеться про відносин із Всемогутнім Сотворителем, співвідношення земної людської екзистенції як дочасної життєвої колізії перед поверненням до вічності; представлені в них і історіософські рефлексії щодо історії Ізраїлю. Тут же йдеться про *dextera Domini* – впливу Божої руки на історію людства. Оспівуються в них і Божа сила і благодать, премудрість Господня, непомильність і правда Божого Слова. Йдеться у псалмах і про заповіді, яких слід дотримуватися для досягнення Божої благодаті – як для благополуччя окремої людини, так і усього народу.

Псалми безпосередньо лучаться і староеврейським фольклором, та старожитнім єврейським епосом Мойсеевої доби і Суддів (біля XIII – XII ст. до Р. Х.). Водночас псалми є особливим вираженням світовідчування релігійної людини: це – релігійна лірика (як один із жанрових різновидів) поруч з лірикою інтимною і звичайно ж і філософською, й політичною. У староеврейській поезії не існує нагромаджень метафор чи ускладнених фігур мови. Дослідниця Зоряна Лановик наголошує: «Загальне враження псалмового стилю, простота вислову, що будується на архетипному мисленні, спонтанності асоціативних зв'язків... Повністю відсутня фонетична рима, натомість традиційною для всієї східної поезії є смислова рима у формі симетричного чи антитетичного паралелізму. Важливу роль відіграють рефрени, вони структурують матеріал (своєрідний строфічний поділ) [43, с. 347].

Поетика Псалтиря, його богонадхненне світобачення, відчуття трагізму буття людини на зламі епох, мистецька форма приваблювали українське письменництво від часів Русі-України. Доба Бароко є часом захоплення псалтирними переспівами. До псалтирних тем і мотивів знаходимо звертання у творчості Афанасія Пилиповича та Івана Армашенка, Климентія Зіновіїва, Лазаря Барановича та, особливо, Григорія Сковороди та ін.

В новій українській літературі Псалтир став важливою частиною творчих звертань і обробок Маркіяна Шашкевича, Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Петра Гулака-Артемовського, Михайла Максимовича, Володимира Александрова, Юрія Федьковича, Якова Щоголева, Степана Руданського та багатьох інших митців слова. Літературознавиця Ірина Бетко зауважувала, що «псалтирні модифікації українських поетів тяжіють до параболічно-притчевого типу художнього узагальнення, яке збагачує твір символіко-алегоричним підтекстом. Місткий зміст і гнучка поетична форма Псалтиря завжди дозволяли осмислювати його як надзвичайно плідну мистецьку першооснову для розкриття широкого спектру філософських думок і ліричних почувань – від найінтимніших до суспільно-всезагальних» [7, с. 177].

Іван Огієнко (митрополит Іларіон) подає дуже чітку дефініцію терміна, яка точно окреслює його семантико-семантичні конотації: псалом – це “релігійний гимн, давнє псалъмъ. *Псалтир* – книга релігійних гимнів, д. євр. *Tehillim*; гр. *psallo* – грати на музичному інструменті або співати під його акомпанімент; *psalmos* – гра на музичному інструменті чи спів, пісня, гимн, *psalterion* – гусли, особливий музичний інструмент, що на нім grano релігійні гимни” [Цит. за: 7, с. 177].

Християнство продовжило традицію старожитніх авторів богослужбового письменства та гимнографії. Християнська поезія інтенсивно розвивається у V ст. після Р. Х., яка починає співвідноситися й пристосовуватися з літургійними практиками. Власне тут, на межі Античності та Середньовіччя народжується поезія, яка нестиме у собі ознаки "первісних переживань" старозаповітного світосприймання священного, й пошуків нових засобів вираження новозаповітного досвіду спілкування з Богом.

Існування та розвиток того чи іншого жанрового утворення в красному письменстві безпосередньо пов'язане як із зовнішніми, контекстуальними впливами, так і внутрішніми змінами, пов'язаними з динамікою жанрових трансформацій у літературі загалом – у різні культурні (а, відтак, і літературні) епохи. Такі зміни характерні й для жанрових утворень, безпосередньо пов'язаних із релігійною традицією, особливостями культового використання цих жанрів, які в літературній традиції набувають нових рис. Це пов'язано безпосередньо із тим, що, як наголошує Мірча Еліаде, що «жодна релігійна традиція не триває у своїй первісній формі: вона змінюється або внаслідок нових духовних творів, або через запозичення, симбіоз або елімінацію. Псалом (зокрема й поруч із гімном) є безпосереднім прикладом такого подвійного існування жанрового утворення (релігійного та його художньої трансформації) в просторі “великого часу”» [68, с. 51].

Як зауважує Віра Сулима щодо жанру псалмів, “у Псалтирі форма гимнів є різноманітна, а тема – одна. Всі псалми є молитвами, в яких висловлені різноманітні релігійні почуття” [68, с. 53].

Святе протиставиться світському – тобто тому, що є спільним, що не має жодного тайного значення й належить до буденного. Святе – це те, що виявляє щось відмінне від банальності щоденного життя. Сповнене певного таїнства, воно з'єднує з порядком речей вищих і, певною мірою, таємних. Внаслідок цього воно вимагає окремого ставлення, розділення, не звертається до людини, а до чогось іншого, Потойбічного. Основним для святого є те, що відрізняє його від карикатури, магії, забобонів або таємних сил. Його суттю є те, що є визначальним для людини. Тому воно рухається в обрії знаку й символу, в символіці внутрішнього життя – для тих дійсностей, які можна прочитати й пояснити тільки через релігійну віру. Одним із безсумнівних проявів сакральної природи художнього псалма стане, зокрема, широке використання старо- й новозаповітної символіки біблійних псалмів в українській літературі XIX та XX століть.

Псалми безпосередньо, як молитовні тексти, пов'язані й зі *сакральною силою слова*, оскільки повторювання слів збільшує їх силу в тій самій мірі, що й підвищення тону й ритм. Як відомо, псалми суголосні «зі близькосхідною поезією, особливо ханаанською і сирійсько-палестинською культурною традицією. Основна відмінність – ці твори літургійного характеру [...]» [43, с. 344].

Жанрові різновиди псалмів (за Германом Гункелем) відображають означену вище різнонаправленість і "первісні переживання у початкові часи моральних і духовних істин", та їх формулювання у релігійній поезії та піснеспівах (“псалми хвали, псалми молитви, псалми мудрости, монарші псалми, пісні прочан, історичні псалми, псалми сповідання непорочности” [43, 346]) і дають широке поле для народження нових тем, образів, мотивів і алюзій...

Можна означити головні тематичні групи у жанровому полі псалма. Їх виокремлює В. Сулима: «Усі вони безпосередньо пов'язані із шуканням людиною свого місця у світі та спробами вплинути на перебіг подій, душевних та фізичних страждань, усіх вічних проблем, які супроводжують як людську екзистенцію окремого індивіда, так і буття людськості загалом. У цих тематичних групах 1) автор, на якого впала недуга або горе, висловлює скарги й просить у Бога захисту й підтримки; 2) в яких є звертання до Господа відвернути лихоліття, голод, війни, мор; 3) розбути й укріпити віру у Всевишнього; 4) подяки за допомогу; 5) гимни, що прославляють Бога; 6) псалми історичного характеру; 7) філософсько-медитативні твори, де оспівана велич і гідність людини, подаровані Вседержителем»; 8) Псалми, які «уславляють космічну світобудову, де небеса – це оселя Бога, Його вічні хорони» [68, с. 54].

Якщо ж ідеться про Псалтир – одну із основних книг Святого Письма, то можна твердити, що він був одним із важливих факторів становлення християнства в Русі-Україні, а, одночасно, й відіграв неперевершену роль у становленні давньої української літератури.

Досвід існування людини, її буття-у-світі певним чином інкорпорується в художній літературі у переспівах псалмів. Наприклад, Велв Чернін зауважує той вплив, який мала псалмотворча традиція на єврейську поезію мовою їдиш (а в загальноєвропейському контексті й на літературу українську): «Витоки єврейської поезії пов'язаної з ТаНаХом, безсмертною Книгою Книг, яку у християнській традиції зазвичай називають Старим Заповітом. Перекладені більшістю мов світу Пісня Дебори, Псалми, Пісня над піснями та інші біблійні тексти століттями надихали поетів, котрі писали найрізноманітнішими мовами. У цьому контексті можна згадати й "Кобзар" Тараса Шевченка» [43, 345].

Шевченкові «Давидові псалми» в українському красному письменстві є неповторним і важливим моментом у звертанні до біблійних віршів. Разом із

тим до переспівів Псалтиря бралися П. Куліш, В. Александров, С. Руданський, Я. Щоголів, І. Франко та ін.

Протягом ХІХ століття в українській літературі псалом побутував у жанрі переспіву, що набрав модифікацій наслідування, стилізації та варіації. Поети ХІХ століття вміло трансформували образи Книги Псалмів, надавши їм національного колориту. Характерною рисою псалмової традиції того періоду була стилізація на Шевченкові твори, що часом дорівнювалась навіть до епігонства.

У генезі української національної моделі псалма особливе місце займає й Франко. Користуючись біблійним текстом, поет повністю мистецьки його перетворює, вкладаючи у ці поетичні твори свої соціальні та національні погляди. Як зауважує І. Бетко, його переспіви “є важливою складовою не лише творчої еволюції письменника, але й українського культурного поступу в цілому” [8, с. 113].

П. Карманський, учасник «Молодої Музи», поет-модерніст теж створив у циклі «Псалми» неповторну художню інтерпретацію псалмів. Псалом у його звучанні має дуже інтимне й чуттєве забарвлення: це оригінальні переспіви Святого Письма, в яких відображено душу митця, його світобачення. Така інтимізація є характерною й для інших переспівників псалмів ХХ століття, зокрема для Є. Маланюка, Д. Павличка, М. Карпенка.

У монологічних переспівах псалмів Дмитра Павличка – це пошук «невинного духу, непорочного, мов немовля» [14, 186].

Ліна Костенко – одна з небагатьох жінок-мисткинь, яка теж зверталася до переспівів Псалтиря. Серед нечисленних жіночих переспівів псалмів чільне місце посідає власне її творчість (цикл «Псалми Давидові», 1989). Наслідуючи Книгу Псалмів, змінюючи структурно змістові домінанти Псалтиря, поетеса творить особливі підтекстові алюзії, які стають особливою мистецькою інтерпретацією сучасної їй доби.

Отож, прикметною рисою поетики переспівів псалмів XIX віку – XX століття є особистісне переживання сакрального, занурене в неповторні почуття окремої людини.

Отже українське письменство має велику традицію у художньому освоєнні Псалтиря. У вивченні цього освоєння полягає як *актуальність*, так і *новизна* нашої роботи.

Об'єктом дослідження виступають псалми в українській літературі від Середньовіччя до XIX – XX століть, *предметом* – жанрові трансформації та поетика псалмів в українській літературі (на прикладах вибраних авторів).

Методи дослідження застосовані у магістерській роботі – герменевтичний та історико-порівняльний.

Метою магістерського дослідження є вивчення особливостей зв'язку Псалтиря із поезією української літератури, розгляд рецепції Псалтиря в творчості вибраних українських поетів. *Завдання* магістерської роботи:

- розглянути особливості жанру псалма та його трансформацію в українській літературі;
- представити розвиток псалмів в українській літературі окремих авторів;
- дослідити поетику псалмів в українському письменстві.

Результати, представлені в магістерському дослідженні можуть, бути використані в процесі підготовки до семінарських занять з історії української літератури століття, а також – при підготовці уроків позакласного читання в школі.

Структура магістерської роботи визначається поставленими в ній завданнями й складається зі вступу, двох основних розділів та висновків і списку використаних джерел.

Розділ 1

**ПСАЛТИР І УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА:
ПОЕТИЧНА РЕЦЕПЦІЯ ВІД ХІ СТ. – ДО ШЕВЧЕНКА ТА ФРАНКА**

Рецепція Псалтиря в українському письменстві розпочинається з часів прийняття християнства в Русі-Україні в 988 році. В українському фольклорі помітне змішування народної і біблійної традиції: збереглося багато прислів'їв, які закорінені у Псалтирі, Біблії загалом. Водночас Псалтир є одним із найважливіших джерел криптоцитувань у творах давнього українського письменства княжих часів – зокрема у “Повісті временних літ”, творах Феодосія Печерського, Іларіона, великого князя київського Володимира Мономаха чи Кирила Турівського та інших авторів.

Перші списки Псалтиря датовані періодом панування Ярослава Мудрого. Знаменитий Київський Псалтир було створено 1397 року.

Псалтир був однією з найважливіших книг княжого періоду Русі-України. Для середньовічної людини Біблія була джерелом для роздумів над головними вартостями людського життя, смерті й переходу до життя вічного. Можна помітити, що настрій тих частин тексту, де переспівуються, перекладаються, криптоцитуються псалми, атмосфера творів має надзвичайно урочистий тон, релігійно-філософський настрій.

Мистецькі переспіви Псалтиря в українському письменстві починаються з XVII століття – з доби Бароко. Псалтир починають переспівувати й Афанасій Филипович, Іван Армащенко, Лазар Баранович та ін., а завершує цю барокову традицію Григорій Сковорода [див.: 7, с. 111].

До Шевченка в українському письменстві початку XIX віку переспівами Псалтиря почали займатися Маркіян Шашкевич (“Псалми Русланові”), Амросій Метлинський та інші.

У Шашкевичевих “Псалмах Русланових” – це такі переспіви: “Хто з Богом – Бог з ним”, “Віра серця мого, як Бескид”, “Великий єсть Бог”. На

переконання О. Петраша, в «архаїчну форму М. Шашкевич вдихнув новий, власний зміст. Якщо в багатьох віршах поет дотримувався традиційних форм народної пісні, і місцями доходив до нових ремінісценцій, то тут маємо уже справу з новим жанром, з новаторськими тенденціями у сфері художнього вираження. Очевидно, ці твори Шашкевича – найбільш ранній у новій українській літературі зразок поезії в прозі» [57, с. 95-96]. Шашкевич звертається до Вседержителя: “Сполощиш ми долю і проженеш щастє, день ми споморочиш, і світ ми западе, нуждов мя вдариш і нашлеш ми злидні, світ ми спустіє і йме ворогувати, знидіє радість, і плач мя огорне, туга ми ранком і вечером журба, і ніч ми не сонна і горюванє з сонцем, вирвеш ми очі і душу ми вирвеш, а не возьмеш милости і віри не возьмеш, бо руське ми серце та й віра руська!” [58, с. 40].

В українському письменстві “Псалми Русланові” – це непересічне творче явище художнього заглиблення в сакральне. Поетика цих переспівів має теологічно-філософську підоснову: “Гордишся, чоловіче, умом твоїм, і розумом твоїм, як день світлом, забувши на сонце, як в подобі ворона павляним пір’єм, гордишся і кажеш: ніт Бога! – то і тебе ніт. Сон єсь і мара, а твоє ім’я – вітер на степах України, а мисль твоя – дим і заворот, а жите твоє – жите каміня у землі глибоко, а надія твоя – як піна на водах...», Дослідник переконує, що “об’єднання у псалтирних інтерпретаціях М. Шашкевича двох начал – біблійного і національно-українського, – попри всю свою органічність ще є досить підсвідомим, спонтанним і, можливо, являє собою не так виважену закономірність, як щасливий випадок” [7, с. 112].

Шашкевичеві “Псалми Русланові” мають особливе спільне художнє поле на межі з громадянською лірикою, де поєднується висока релігійність та національно-патріотичний неспокій високого Романтизму.

Святе Письмо мало неповторний і у край важливий вплив на життєвий шлях та творчість Тараса Шевченка. Воно сформувало світоглядні патерни митця, стало філософською матрицею й невичерпним джерелом для сюжетів,

образної системи та мотивів багатьох Шевченкових поезій. На переконання відомого дослідника давнього красного письменства Володимира Кречотня, поет “шукав у біблійних текстах те, що відповідало його власним революційно-демократичним прагненням та його поетичному темпераментові, найменше вбачаючи в них канонічне “Святе Письмо”, відкидаючи усе релігійне, обскурантське, скептично ставлячись до містичної і туманної алегоричності деяких книг Біблії” [38, с. 67]. З таким твердженням, сформульованим у радянські часи, не цілком можна згодитися, бо, як свідчать факти, Шевченкове ставлення до Святого Письма, визначалося кількома рівнями підходів: він сприймав Біблію насамперед як богонатхненний сакральний текст, і як літературний шедевр, книгу світового значення.

Псалтир був першою біблійною книгою, з якою поет запізнався у дитячі роки. За спогадами сучасника митця, поета Г. Бондаренка, Т. Шевченко “учився грамоти в місцевого дячка. Після вивчення «Азбуковника» Тарас Григорович перейшов до читання Псалтиря. Приходячи додому після уроків, Шевченко довго просиджував над псалмами, захоплюючись їхньою поезією, декламуючи їх уголос” [14, с. 26].

Дослідження підтверджують, що поет знав Псалтиря напам’ять, а Святе письмо супроводжувало його усе життя.

У 1840-х роках Шевченко особливо близько почав знайомитися з Біблією. У листі до родини Родзянок, написаному в жовтні 1845 року, він писав: “Дочитываю Библию, а там... а там... опять начну” [74, с. 26]. Можна додумуватися, що йшлося не звичайне “дочитування” Святого Письма, а високі й детальні його студії.

Свідченням впливу Книги Книг на Тараса Шевченка є епістолярія до різних адресатів – приятелів і знайомих. Зі заслання митець писав у перший день січня 1850-го року до княжної Варвари Рєпніної: “Я теперь, как падающий в бездну, готов за все ухватиться – ужасна безнадежность! Так ужасна, что одна только христианская философия может бороться с нею. <...> Единственная

отрада моя в настоящее время – это Евангелия. Я читаю ее ежедневно и ежечасно” [74, с. 273]. Звідси можна висувати, що читання Святого Письма, що почалося в дитинстві, поет не зупиняв до кінця життя. На засланні ж, упродовж довгого часу єдиною книгою, що він її мав і читав повсякчас, була Біблія [про це.: 50]. В епістолі до Варвари Рєпніної, написаній 7 березня 1850-го року, Шевченко писав: “Новый Завет я читаю с благоговейным трепетом. Вследствие этого чтения во мне родилась мысль описать сердце матери по жизни Пречистой Девы – матери Спасителя. И другая – написать картину распятого сына ее. Молю Господа, чтобы хоть когда-нибудь осуществились мечты мои” [74, с. 278].

Літературознавець Олександр Білецький твердив, що Біблія, біблійні історії наснажували Шевченка на громадянську поезію [див.: 12, с. 283]. В. Смілянська ж твердить: «Біблія давала Шевченкові авторитетні з погляду християнської моралі та загальнолюдських цінностей мотиви й образи для створення поезій активного громадянського звучання. У цьому поет спирався на сталу традицію світової громадянської поезії. [...] Переосмислюючи біблійні образи й стильові формули, поет звеличував сучасну йому визвольну боротьбу. Та поряд із пафосними “подражаніями” – інвективами й пророцтвами – він писав твори, для яких характерне сатиричне бурлескно-пародійне використання біблійних і античних мотивів (“Саул”, “Во Іудеї во дні они...”, “Колись-то ще, во время оно...”))» [34, с. 139].

Шевченко як поет у своїй творчій уяві мистецьки трансформував тексти Святого Письма, сюжети та мотиви, образну систему, яка упродовж століть увійшла у мистецьку спадщину людства. У період “трьох літ” Шевченко використовував мотто до поем “Кавказ”, “Неофіти” “Тризна”, “Великий льох”, “Сон”, “І мертвим, і живим...”. Святим Письмом натхнені мотиви, образи мистець використав у “Ісайї. Глава 35”, “Саулі”, “Марії”, “Подражанії Іезекіїлю. Глава 19”, “Царях”, у “Подражанії 11 псалму”, “Во Іудеї во дні они...”, “Осії глава XIV”. Ірина Бетко твердить, що «цілу епоху в освоєнні

Біблії українською поезією становлять твори Т. Шевченка на теми Старого й Нового заповітів. Поет не лише розширив тематичне коло сюжетів і мотивів, крім псалмів, наслідуючи пророків і ряд євангельських колізій. Найголовніше те, що, надавши своїм інтерпретаціям неповторного мистецького забарвлення, поет прочитував “Вічні” теми в контексті національно-духовних проблем свого народу. Таким чином, поряд із “Садом божественних пісень” Сковороди твори Шевченка на біблійні теми стали тим ціннісним орієнтиром, на який рівнялися усі наступні інтерпретатори Святого Письма в українській поезії” [7, с. 65].

Шевченків цикл “Давидові псалми” (1845 р.) – є першою спробою художнього освоєння біблійних текстів. У цьому творі поет опрацював десяток творів, запозичених із Псалтиря, що резонували з його світоглядом.

Отже, цикл «Давидові псалми», як уже велася мова, – це десять переспівів.

У власне «Давидових псалмах» знаходимо перші переспіви Шевченка зі Святого Письма. Писання цього циклу припало на період мистецького горіння поета. Тоді упродовж дванадцяти днів побачили світ поезії «І мертвим, і живим...», «Три літа», «Холодний Яр», «Маленькій Мар’яні», «Минають дні, минають ночі...», Заповіт» («Як умру, то поховайте...»).

Цей цикл під назвою «Псалми Давидові» було опубліковано з певними цензурними вирізуваннями у 1860 році в «Кобзарі». Через роки, а особливо після Шевченкового заслання, він продовжував звертатися до переосмислення псалтирних мотивів та його образної системи. У 1859 році було створено «Подражаніє 11 псалму». Готуючи цикл «Давидові псалми» до публікації, поет залишив цей переспів поза циклом.

«Псалми Давидові» виявилися важливим явищем й у творчій спадщині Шевченка, та й в українському письменстві загалом.

За творчим задумом та його мистецькою реалізацією цикл «Псалми Давидові» є одним із найкращих Шевченкових віршових творів. Десять псалмів митця є свідченням його високої творчої майстерності.

Новаторський підхід у цій поезії Шевченка у тому, що насамперед, українська поезія у половині XIX віку була загалом орієнтованою на особливу читацьку публіку і була малозрозумілою неосвіченому читачеві. Шевченко ж свої «Псалми Давидові» створив звичайною народною мовою. Тут використано і фольклор, вони перегукуються з народною пісенною формою.

Водночас кожен біблійний псалом є окремою особливою поезією, яка є самостійним твором. Шевченко творить кожен зі своїх переспівів псалмів як самодостатню викінчену оповідь, залишаючись при цьому у полі біблійної поезії.

Псалми, як це видно з Біблії, є хвалебними піснями Бога від обраного народу, тобто вони темпорально занурені в минуле. Шевченкові «Псалми Давидові» є зверненням до Всевишнього для благословенної долі в майбутній перспективі.

Загалом висновуємо, що використана в поета форма молитви, стає особливим вираженням буття людини у світі. Магдалина Ласло-Куцюк у дослідженні “Оригінальність українських обробок псалмів” твердила, що “окрім бажання мати переклад Псалтиря на національній мові, особливий інтерес ряду українських письменників XIX ст. до переробок псалмів пояснюється ще прекрасною можливістю, яку дає цей загальновизнаний, традиційний поетичний жанр Біблії до використання езопівської мови, тобто до вираження в дозволеній, підцензурній формі радикальних ідей, прагнень до національного і соціального визволення” [43, с. 61].

Поет звернувся до мистецького переосмислення окремих псалмів, зокрема й для того, щоб “учити молитви, Біблію примушували навіть неписьменних кріпаків, їхніх дружин, дітей. І саме для того, щоб донести до серця й розуму простих людей своє слово, Т. Шевченко вдається до псалмів” [36, с. 84]. Юрій Івакін переконував, що “поет звертався до біблійних переспівів з метою своєрідної героїзації революційної боротьби. Патетика псалмів відповідала власним стилістичним шуканням Шевченка. Наявність у псалмах

викривальних мотивів (а Шевченко відібрав для переспівування саме такі псалми) створювала можливість осучаснення їх, а релігійна форма – можливість втілити в них думки, які суворо переслідувала цензура” [31, с. 147].

Цей факт по-іншому інтерпретувався в українській еміграції: “Вони (Шевченкові “Давидові псалми”. – *М. І.*) – джерело авторських почувань, думок і вчинків. Заглиблюючись у християнську філософію та в читання Біблії, поет шукає відповіді на найбільш кардинальні питання про долю Батьківщини” [67, с. 40].

Щодо жанрових особливостей “Давидових псалмів”, то Юрій Івакін називав їх перспівами. Автори восьмитомної радянської “Історії української літератури”, твердили: “Переспів 1845 р. (тобто “Давидові псалми”. – *М. І.*) являє собою не переклад, а вільний виклад, в якому в мотивах, образах, стилістиці окремих псалмів втілено революційні ідеї самого поета” [34, с. 181]. А І. Айзеншток переконував, що Т. Шевченко псалми і перекладав, і, водночас, переспівував [1, с. 97]. І. Стус наголошує на тому, що «“Давидові псалми” – це не переклад у точному значенні цього слова, а окремий суцільний цикл, що виріс із попередньої творчості поета. Це ніби своєрідна поема, написана формою псалмів, співів-молитов, у яких Шевченко піднявся на Божі висоти, і вже з тих висот дивиться на минуле й на майбутнє України» [67, с. 48-49]. Ми вважаємо, що Т. Шевченко у циклі “Давидові псалми” вдавався до різних форм інтерпретації біблійного тексту, про що йтиметься на подальших сторінках нашої роботи.

М. Ласло-Куцюк твердить, що Шевченкові псалми побудовані на біблійних паралелізмах: “Текст складається з фраз, т. зв. стихів. Кожний стих розпадається на дві симетричні частини: гемістихи або піввірші. Другий піввірш повторює іншими словами зміст першого піввірша, підсилюючи водночас його емоційне забарвлення. [...] У перекладах Біблії на інші мови такі закономірності, звичайно, переставали діяти, і тому жодна з версій Біблії не могла зберегти всі ознаки наскрізного паралелізму оригіналу. Все ж біблійний

паралелізм такий міцний, послідовний і яскравий, що навіть коли дані дексти були перекладені на мови цілком відмінні за своєю структурою, принаймні деякі елементи симетрії збереглись” [44, с. 62-64].

С. Кисельов твердить: “Поет переспівував в основному псалми, які вже в самій Біблії мали елементи протесту. Для своєї мети Шевченко обрав псалми: 1, 12, 43, 52, 81, 93, 132, 136, 149 – саме ті псалми, окремі мотиви, образи яких могли бути співзвучні його революційним ідеям, і вільно, самостійно викладав їх у віршованій формі” [36, с. 84]. У сучасному виданні Шевченкових творів у 12-ти томах наголошується: “Шевченка, який добре знав Псалтир з дитинства, біблійні псалми приваблювали високою патетикою, гострими інвективами проти зла, користолюбства, всілякої неправди, утвердженням високих етичних норм, ідеями рівності “убогих” і “багатих” перед Богом, неминучого покарання “злотворящих”» [76, с. 746].

Можна твердити, що усі задекларовані вище висловлювання дослідників творчості Шевченка про змістові і жанрові характеристики “Давидових псалмів” або вимагають певного уточнення, або в інших – корекції. Деякі з творів цього циклу в українській літературі, як це дивно, проаналізовані недостатньо.

Цикл Шевченкових “Давидових псалмів” можна тематично розподілити на кілька видів. Володимир Антофійчук переконує, що “проблеми, порушені в опрацьованих псалмах, поет сприймав як глибокі аналогії до сучасної йому дійсності” [2, с. 72]. Тому до першого виду можна віднести псалми, в яких представлено твори соціально-політичного становища (52, 81, 93, 132). Другий тип “Давидових псалмів” – це ті, в яких означено роздуми про минувшину, сучасність та майбутність України (43, 136, 149). У третьому – псалми-звертання до Спасителя – як вираження істини, добра, справедливості у світі (12, 53). Цей поділ загалом є дуже умовним, бо ж насправді усі такі теми й мотиви характерні усім поезіям “Давидових псалмів”.

Перший псалом веде мову про долю праведників і тих, кого можна назвати нечестивими. У цьому псалмі означено роздуми про природу добра та зла. Він є ніби особливим вступом до Псалтиря загалом. У Шевченка подібна роль цього твору і в циклі “Давидових псалмів”, це, до певної міри, вільний переспів. Митець притримується змісту першовірця, декларуючи його квінтесенцію:

Блаженний муж на лукаву
Не вступає раду,
І не стане на путь злого
І з лютим не сяде [75, I, с. 258].

На відміну від першовірця останні рядки у Шевченка є певним узагальненням. У Псалтирі це звучить так:

Тому безбожні не встоять на суді,
ні грішники у зборі праведних.
Бо Господь знає дорогу праведних,
а дорога нечестивих загине (Пс., 1: 5 – 6).

У Шевченковому варіанті:

І не встануть з праведними
Злії з домовини,
Діла добрих оновляться,
Діла злих загинуть [75, I, с. 258].

В усьому циклі “Давидових псалмів” утверджується переконання про вічне протистояння добра та зла й висловлюється тверда ідея про те, що добро обов’язково переможе. Переспів псалма 52-ого, що в ньому пророк засуджує зухвалу безумність неправедних, які відмовляються від свого Сотворителя у Шевченковій інтерпретації як жанрово, так і ідейно й тематично, корелює із переспівом першого псалма: стає знеособленою медитацією, яка розглядає дихотомію вірності чи невірності Всевишньому:

Пребезумний в серці скаже,
Що Бога немає...» [55, I, с. 258].

У цьому випадку на першому плані постає ідея зла. Йдеться про створення картини людського існування, в якому панують безбожники:

А Бог дивиться, чи є ще
Взискающий Бога.
Нема добротворящого,
Нема ні одного» [75, I, с. 258].

Ці жорстокі й немилосердні переступники «їдять люди замість хліба, / Бога не згадають» [75, I, с. 258]. Однак ці свої переспіви поет пов'язує, разом із усім (окрім проблем морально-етичних), ще й із проблемами суспільного та політичного існування. Митець у 52-му псалмі твердить:

Нема добротворящого,
Нема ні одного.
Коли вони, неситії,
Гріхами дознають? [75, I, с. 260].

Поет переконаний, що нехування законом закінчиться лише тоді, коли прийде свобода:

Хто ж пошле нам спасеніє,
Верне добру долю?
Колись Бог нам верне волю,
Розіб'є неволю [75, I, с. 260].

У першовзірці таких слів немає. Однак Шевченко, додаючи їх, виопуклює ситуацію буття українців у Російській імперії.

Шевченко залишається близьким до першовзірця, розвиваючи й ідею про те, що страх опановує неправедних, коли вони нехтують законом:

Там бояться, лякаються,
Де страху не буде.
Там самі себе бояться
Лукавії люде [75, I, с. 258]),

При цьому можна помітити, що у Святому Письмі таких слів немає («люди устрашаються тому, що їх Бог покарає»).

Шевченко приходить до мистецького висновку про єдність між станом неволі народу та його несправедливим ставленням до Всевишнього, відступництвом:

Хто ж пошле нам спасеніє,
Верне добру долю» [75, I, с. 258].

Коли цієї поезії приховує віру й надію, що, остаточно у боротьбі з несправедливістю, люд божий таки матиме підтримку своїх прагнень до визволення:

Колись Бог нам верне волю,
Розіб'є неволю.
Восхвалимо Тебе, Боже,
Хваленієм всяким;
Возрадується Ізраїль
І святий Іаков [75, I, с. 258].

81 псалом отримує в Тараса Шевченка особливу інтерпретацію-роздум про феномен неволі власного народу і тому у його переспіві присутні образи бідної вдовиці і сироти, що є уособленням невільницького стану українців як нації:

... а он розпинають
Вдову за подушне, а сина кують,
Єдиного сина, єдину дитину,
Єдину надію! в військо оддають! [75, I, с. 182].

Як це звичайно є і в інших переспівах, кодові рядки Шевченкової поезії – на відміну від першовзірця – є висновком, задекларованого в основній частині. У Псалтирі – заклик:

Устань же, о Боже, та землю суди,
Бо у владі Твоїй всі народи! (Пс., 81 : 8).

У поета завершальна ідея конкретизована:

Встань же, Боже, суди землю

І судей лукавих [75, I, с. 261].

Шевченків переспів 81-го псалма у поета розгортається й у 93-му псалмі. У першовзірці пророк закликає Бога провести судилище над неправедними, що творять свої темні справи над тими, що слабші, маючи переконання, що Господь їх злих дій і чину не зауважить. Провісник переймається тим, допоки триватиме ця неправда, бо ж чи Господь, що створив людину і дав їй розум, не відає цих неправдивих задумів і устремлінь і не добачає їхніх неправедних діянь? Бо ж блаженні ті, що слухають Господніх слів і за те вони отримають винагороду, а неправедні загинуть. Коли ж богообраний народ буде екзистувати у злагоді зі законом, то його Господь не відкине. Господь – сила і правда й єдина надія на Нього. У Шевченка початок:

Господь Бог лихих карає –

Душа моя знає [75, I, с. 261].

У переспіві Шевченка – дещо інший наголос. Насамперед йдеться про невірний стан праведників:

Доки, Господи, лукаві

Хваляться, доколи

Неправдою? Твої люди

Во тьмі і неволі

Закували... [75, I, с. 261].

Ще одна увага лучиться із попередньою: за злочинство неправедні будуть покарані:

І воздасть їм за діла їх

Кроваві, лукаві,

Погубить їх, і їх слава

Стане їм в неславу [75, I, с. 262].

У 132-му псалмі йдеться про злагоду між братами – бо це головне благо в людській екзистенції. Шевченко, скориставшись цією ідеєю, створив особливий переспів, що у ньому головна ідея більше заакцентована. Окрім того, переспів, на відміну від першовзірця, висновує те, чого мають досягнути брати:

Отак братів своїх
Господь не забуде,
Воцариться в дому тихім,
В сім'ї тій великій... [75, I, с. 262].

132 псалом у Шевченка є особливим продовженням розгортання сюжетного шаблону. Концепти “братів”, “сім'ї великої” асоціювалися у поета зі слов'янськими народами. Коли писалися “Давидові псалми”, засноване було Кирило-Методіївське братство, де брав участь і Шевченко. Братство мало своєю метою “ліквідувати самодержавство, скасувати стани, кріпацтво. Воно прагнуло об'єднати слов'янські народи на засадах рівності і братерства, створення федеративної республіки, яка мала управлятися парламентом” [37, с. 86]. Отож найважливішим завданням братства було утворення слов'янської демократії. Можливо ця ідея прихована в початку Шевченкового переспіву 132-го псалма.

У Псалтирі важливим мотивом є братерське існування в «єдиномислії» та узгодженості. У Шевченка переспів псалма починається запитанням не до Господа, а до суспільства:

Чи є що краще, краще в світі,
Як укупі жити,
Братам добрим добро певне
Пожить, не ділити? [75, I, с. 262].

Митець бачить особливу метафоризацію цього братерського добра й спільного існування:

Яко миро добровонне
З чолові честної

На бороду Аараону
 Спадає росою
 І на шитії омети
 Ризи дорогої [75, I, с. 262].

У першовзірці псалма присутнє порівняння життя в любові «з росами, що з гори Єрмона приходять на гори Сіонські».

Поет розгортає свою метафорику буття в любові:

Або роси Єрмонській
 На святії гори
 Високії Сіонській
 Спадають і творять
 Добро тварям земноводним,
 І землі, і людям... [75, I, с. 262].

Морально-повчального закінчення, що ним завершено переспів, немає в першовзірці. Тобто це завершення представляє ідіоавторське бачення виміряного суспільства, де дотримуватимуться Божі заповіді. Концепцію вільного від гріховності суспільства поет декларує, повторюючи двічі, в порівнянні з оригіналом, образ роси (роси єлейної та Єрмонської). З ними порівнюється соціальна солідарність. Добро передається через семіотико-семантичне творення словесних форм – таких, як «братам добрим добро», «добровонний», «добро», «добра доля».

Щодо 43 псалма, то він може бути вписаний у контекст визвольної боротьби Шевченковими думками про «мертвих, живих і ненарождених», тобто існування в темпоральному просторі від минулого до майбутнього. Це для автора першоджерела – цього псалма, – пов'язане з усіма стражданнями, поразками, війнами єврейського народу. Для нього бачилося, що Господь відвернув лице своє від вибраного народу. Однак він вірить, що Бог, якщо його попросити, поверне його народові милість. Український поет дещо

трансформував першовзірець, структурувавши його і дещо конкретизуючи. Сучасність для поета є сумною й трагічною:

І вороги нові
Розкрадають, як овець, нас
І жеруть!.. [75, I, с. 259].

Господь, каже Шевченко, твердить:

В наругу сусідам,
Покинув нас, яко в притчу
Нерозумним людям [75, I, 259].

Ворогом для України бачиться Московія та російський імператор:

Поборов ти першу силу,
Побори ж і другу,
Ще лютішу!.. [75, I, с. 259].

Варто нагадати, що псалом 43-й був використаний Шевченком як епіграф містерії “Великий льох”: “Положил еси нас (поношение) соседом нашим, подражание й поругание сущим окрест нас. Положил еси нас в притчу во язнцех, покиванию главн в людех”.

Завершальні строфи 43 псалма (“Устань же, о Помоче наша, і викупи нас через милість свою!”) Шевченко дещо трансформував:

Смирилася душа наша,
Жить тяжко в оковах!
Встань же, Боже, поможи нам
Встань на ката знову [75, I, с. 259].

Це підтверджує тезу про те, що катом і ворогом для Шевченка є російська імперія, яка хижо експлуатувала Україну. Митець кличе до протистояння, до боротьби за свободу.

Хвалебна частина Шевченкового псалма — якщо порівнювати його з першоджерелом, зроблена коротшою, зокрема — запевнення у вірності Господові: «Не молимося чужим богам...» [75, I, с. 259]. Але водночас поет

наполягає на героїці історичного минулого власного народу, який мав Господню підтримку й опіку:

...Діди нам розказують
 Про давні кроваві
 Тії літа: як рукою
 Твердою Своєю
 Розв'язав Ти наші руки
 І покрив землею
 Трупви ворожі» [75, I, с. 259].

Опису цього величного минулого протиставлено сучасний жахливий стан народу в неволі

Покрив єси знову
 Срамотою свої люди,
 І вороги нові
 Розкрадають, як овець нас
 І жеруть!..

А тому «окрадені, замучені / В путах умираєм...» [55, I, с. 259].

Водночас тут звучить гіркий мотив насміхання ворогів із поневоленого народу, який не зміг оборонитися від поневолювачів:

Покинув нас на сміх людям,
 В наругу сусідам,
 Покинув нас яко в притчу
 Нерозумним людям.
 І кивають, сміючися,
 На нас головами... [75, I, с. 259].

І залишається заклик до Бога:

Поборов ти першу силу,
 Побори ж і другу,
 Ще лютішу!.. [75, I, с. 259].

Як видно, у Шевченковому переспіві 43-го псалма наголос поставлено соціальній та політичній ситуації українців. Тобто йшлося не про духові страждання, а про необхідність боротьби за зміну свого становища. Такому, позірно секуляризованому завданню підпорядковані й наступні переспіви Шевченкового циклу.

Тему несвободи українців розгорнуто й у переспіві 136 псалма. Першовзірець демонструє духову й духовну кризу поневоленого народу Ізраїлю у полоні у Вавилоні. Але готовність до опору поневолювачам дає невільникам чинити спротив: вони завісили свої інструменти, щоб ті ніколи не тішили слух поневолювачів. Прокляття тяжітиме над тими, що порушать цю обітницю.

Український поет вводить 136 псалом в контекстуальне поле української недоли. Поет пророкує загибель тим, що погодяться на рабство:

І коли тебе забуду,
Ієрусалиме,
Забвен буду, покинутий
Рабом на чужині [75, I, с. 263].

Шевченко пов'язує цей псалом із розмислами про майбутнє українського народу, провіщає смерть тиранів, які тримають цей народ у неволі-полоні:

Окують царей неситих
В залізниє пута
І їх славних оковами
Ручними скрутять,
І осудять губителів
Судом своїм правим... [75, I, с. 263].

У двох переспівах (12 та 53) циклу “Давидових псалмів” є два вірші, де Господь, до якого звертається пророк, залишається оплотом правди та справедливості, запорукою збереження свободи:

...Спаси мене,

Да не скаже хитрий ворог:

“Я його подужав” [75, I, с. 258-259].

Подібними мотивами пронизаний також псалом 53-ій. Давид, автор псалма, просить Бога спасти його від недругів, які важать на його життя. В псалмі бринить сподівання на Господній захист. У Шевченковому переспіві збережено основу першовзірця:

Боже, спаси, суди мене
 Ти по своїй волі. Молюсь,
 Господи, внуши їм
 Уст моїх глаголи.
 Бо на душу мою встали
 Сильнії чужії,
 Не зрятъ Бога над собою,
 Не знають, що діють.
 А Бог мені помагає... [75, I, с. 260].

Окрім 12-го та 53-го псалма Господня подоби́зна просвічує і в інших переспівах проступає і в інших творах циклу “Давидових псалмів”. Цей образ реалізується у постаті праведного судді, що “лихих карав” (псалом 93); він “карає неправих, правим помагає” (псалом 149), а “братів благих своїх не забуде” (псалом 132). “Земним влади́кам” він дорікає у псалмі 81-му:

Доколи будете стяжати
 І кров невинну розливають
 Людей убогих? а багатим
 Судом лукавим помагать? [75, I, с. 260-261].

Зчаста Господні дії у Шевченкових “Давидових псалмах” мають аксіологічні виміри. Автор свідчить: “а Бог мені помагає, мене заступає” (псалом 53), “мені Господь пристанище, заступником буде” і “ти, Господи, помагаєш по землі ходити” (псалом 93). Отже, у Шевченкових переспівах, у інших його творах, означено ідею Господа як утілення добра, істинності та

правдивості. Це свідчить, що молитва поета – це прояв справжніх християнських переживань митця.

Псалтир і надалі резонуватиме у творчій Шевченковій спадщині. Молитовні мотиви проявляються у його інших поезіях. Поема “Неофіти” побудована зокрема й на переспівах 149 псалма. Дещо пізніше у 1857 році частково, а далі у 1859-му створено “Подражаніє 11 псалму”.

У циклі “Давидові псалми” є й обробка 11 псалма. Митець повторює магістральні мотиви цього першовзірця, однак суттєво розширює й образну його систему, достосовуючи її до сучасності поета. Він звертається до Господа:

Мій Боже милий, як-то мало
Святих людей на світі стало,
Один на другого кують
Кайдани в серці. А словами,
Медоточивими устами
Цілюються... [75, II, с. 237].

Людська озлобленість і гордість, яка пишається своїм розумом, для поета народжує впевненість, що й Господь дасть змогу діяти й мислити тим, що ходять праведними шляхами буття. Однак, попри все, митець наголошує:

А ти, Господи, єдиний,
Скуєш лукавії уста,
Язик той велеречивий,
Мовлявший: ми не суєта!
І возвеличимо надиво
І розум наш і наш язик... [75, II, с. 237].

Подібно, як і в інших переспівах Шевченко проєктує у них свої ідеї і змістове навантаження. А далі – про велич Слова:

... Возвеличу
Малих отих рабів німих!
Я на сторожі коло їх

Поставлю слово... [75, II, с. 237].

Шевченкові переспіви псалмів хоч і второвані на першовзірці – Псалтирі – передають контекстуальний простір буття поета, його екзистенційних тривог, сподівань, молитов і надій.

Розділ 2

ПСАЛОМ В УКРАЇНСЬКОМУ ПИСЬМЕНСТВІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ХХ СТОЛІТЬ

Тарас Шевченко занурює поетику псалмів у образно-символічний простір української мови, у власні ідіостильові шукання, створюючи особливий лексико-семантичний простір. “Давидові псалми” – це особлива спроба долучити українську літературу до високості Святого Письма, а тих десять творів, що їх переспіви він створив, стали важливим мистецьким проєктом з особливим ідейно-тематичним творчим навантаженням.

У Шевченкових переспівах “Давидових псалмів” дуже чітко означається і окреслюється втілення зла – у проєкціях на реалії сучасності. Таким втіленням зла виступає, звичайно, Московія. І паралелі з уособленням протиставлення Російської імперії – як сучасного Вавилону та українського народу – юдеїв, зустрічаються вже у поетів-романтиків – насамперед Амвросія Метлинського. Шевченко творчо розширив таку ідейно-мистецьку перспективу, поглибивши й збагативши її художньо. Після нього прийдуть Пантелеймон Куліш, Володимир Александров, Степан Руданський, Яків Щоголев, Леся Українка, Іван Франко.

Петро Гулак-Артемівський був одним із тих, що після Тараса Шевченка знову звернувся до переспівів Псалтиря. На межі 1857 – 1858 років він узявся до перспівів від 90, 125 – до 132, 138 і 139 псалмів. Ірина Бетко наголошує, що ці переспіви “є важливою складовою не лише творчої еволюції письменника, але й українського культурного поступу в цілому” [7, с. 113].

Переспів 132-го псалма П. Гулака-Артемівського дуже близький до першовзірця. Він не має якихось видимих історичних проєкцій Гулака на сучасні суспільно-політичні та національні реалії. Звичайно, й із ідейно-естетичної та мистецької перспективи цей переспів має значно нижчий мистецький рівень, ніж у Т. Шевченка:

Нема вже й кращої людської в світі долі,
 Як вкупці братики живуть по божій волі,
 Так миро дороге лиснить на голові,
 По Аароновій стікає бороді
 І капа на його одежу саєтову,
 Так аермонська, сказать, приміром, к слову,
 Роса паде в горах Сіонських з мокрих хмар...

[22, с. 104-105].

На переконання Магдалени Ласло-Куцюк, наступні спроби переспівів Книги псалмів Пантелеймоном Кулішем, який першим переклав увесь Псалтир українською мовою, має певні недоліки й ця цілісна “праця нерівна, як і вся творчість Куліша. Деякі переклади чудові, інші досить бліді. Непослідовність автора виявляється вже і в тому, що він вибрав, перекладаючи, різні розміри, то ямб, то коломийковий вірш, а то ще інші” [44, с. 83].

П. Куліш у “Хуторній поезії” вписав два переспіви псалтиря – “Псалтирну псальму” і “Варіацію першої Давидової псальми”.

У цих перспівах поет дуже мало орієнтувався на першовзірець, а як епіграфи до цих переспівів узято мотто з Шевченкових поезій, однак самі ці поезії суперечать змістові цих епіграфів. Зокрема, в мотто до “Псалтирної псальми” – Шевченкові слова з окресленням прагнення самому зорати поле, засіваючи свої “щирі сльози”. Куліш пише:

Народе мій! Зорім очима поле,
 Нехай на нім не корениться горе

Ми думками те поле заволочим,
 Од Вісли до Кубані слізьми змочим...

А що ж ми там для правнуків посієм,
 Коли й шептять одно ‘дному не смієм? [40, с. 185]

Як видно з тексту, Куліш змінює перспективу Шевченкового епіграфа.

У Кулішевому першому псалмі знайдено особливу форму художнього вираження: запереченням першовзірця показати ницість тих, хто лише позірно вірить у Бога. Змінюючи текст оригіналу, він тим самим викриває тих, хто вірить в Бога. Сюжет переспіву осучаснений і в першій частині спрямований проти тих, що є гріховодами, але їх марнославно усе ж возвеличують:

Росте сей муж, мов дерево розкішне,
Баби йому щодня коріння поливають,
Жінки його за слово люблять пишне,
А чоловіки їх великим об'являють [40, с. 189].

Звертаючись до Господа у другій частині переспіву Пантелеймон Куліш протиставить себе таким лжеправедникам, «ледачим лицемірам», для яких він просить справедливої покари:

Ти, Господи, путь праведників знаєш
І бачиш добре путь ледачих лицемірів:
По що ж ти їм цей попуск попускаєш?
Побий їх правдою, щоб їм ніхто не вірив [40, с. 190].

Як слушно наголошує Віра Сулима, цей трансформований переспів першого псалма, «виявляє і характер Куліша, і його соціальні погляди, і філософію життя, і релігійні переконання. В рядках переспіву відчутна гірка іронія, відсутня в біблійному тексті, але властива вдачі самого письменника. За допомогою іронії Куліш виповідає своє негативне ставлення до «премудрої ницості», до релігійного фарисейства, яке дозволяло на словах проповідувати “суд і правду”, а на ділі поневолювати багатомільйонний український народ» [68, с. 229-230].

Куліш узявся до перекладу й 12 псалма — мовби конкуруючи з Шевченковим переспівом:

Доколі, Господи, забудеш
Мене в напасті до кінця,

І одвертатимеш від мене
Святу красу Твого лиця?

Доколі вбогою душею
І серцем хирявим моїм
На радість ворогам я буду
Молитися стінам німим?.. [цит. за: 7, с 114].

І, як завершення – молитовне складання своєрідного середньовічного «омажу»: вкладання свої рук у *dextera Domini* – руку Господню, покладання на Його відповідальність своєї долі й життя:

В Тобі моя надія, Боже,
Твоєю ласкою спасуюсь,
Твоя рука мені допоможе,
Твоїм добром возвеселюсь [цит. за: 7, с 114].

Подібно як у деяких Шевченкових переспівах – «Давидових псалмах», тут можна запримітити опирання на догмати християнської теології. Ліричний герой Куліша благає Господа омофору над ним від недругів ворогів і порятунку від спокус гріховних. М. Ласло-Куцюк зауважує, що “Шевченківський переспів, весь пафос якого спрямований проти недругів, у цьому відношенні і вірніший і більш драматичний. Зате переклад Куліша, в якому за допомогою просодії збережена рівновага, гармонія тексту стоїть ближче до врівноваженої будови біблійних творів, ніж позначена романтичною поетикою версія Шевченка, хоч і в Куліша граматичний паралелізм псалма відбитий в дуже незначній мірі” [44, с. 84].

Іван Франко також створив переспів першого псалма. У цьому творі подано зовсім іншу інтерпретацію, ніж та, що закладена в Святому Письмі: блаженним, констатується тут, буде той, що піде на суд неправедних щоб захистити покривджену правду. Таке прочитання не є запереченням біблійної правди, а пояснення її правдивості через протиставлення:

Блаженний муж, що йде на суд неправих –
 І там за правду голос свій підносить,
 Що безтурботно в сонмищах лукавих
 Заціплії сумління їх термосить... [71, с. 148-149].

Магдалина Ласло-Куцюк наголошує, що “точна еквіваленція – Україна = Єрусалим, Вавілон = царська Росія, і саме з таким підтекстом мотив проходить через творчість чільних українських письменників” [45, с. 171], починаючи від А. Метлинського, Т. Шевченка – продовжується й у І. Франка.

Дуже часто українські поети бралися до переспіву 136-го псалма після Т. Шевченка – П. Куліш та С. Руданський, В. Александров, як і Я. Щоголів та І. Франко.

С. Руданським та Я. Щоголівим у своїх переспівах притримуються біблійного тексту – з певними творчими ампліфікаціями та доповненнями.

Приклад ампліфікації-переспіву Франка “На ріці вавілонській – і я там сидів...” може бути прикладом відходу від співзвучності зі Святим Письмом. Франко, можна б сказати, творить власний оригінальний текст – значно більший за оригінал. Він є цілком оригінальним поетичним твором. Водночас він значно перебільшує обсяг канонічного псалма.

Якщо йдеться про мотив неволі, тема Вавилонського полону приєднується до теми єгипетської неволі. Для ліричного героя – це особлива історія життя:

Я на світ народився під свист батогів
 Із невольника батька в землі ворогів.
 Я хилиться привик від дитинячих літ
 І всміхаться до тих, що катують мій рід... [71, с. 157],

Тут можна шукати паралелей до Франкової поеми “Мойсей”.

У Псалтирі немає тієї проблеми, що на ній наголошує автор:

І хоч часом, мов грім, гримне слово моє,
 То се бляшаний грім, що нікого не вб’є [71, с. 158].

І ще:

Перед блазнем усяким корюся, брешу,
Вольне слово в душі, наче свічку, гашу [71, с. 158].

Мав, мабуть, рацію Франко, який замість посилати прокльони поневолювачам, має одну заувагу:

Вавілонські жінки, відвернувшись, ідїть
І на мене здивовано так не глядїть!
Щоб не впало прокляття моє на ваш плід,
Не прийшлося би раба привести вам на світ.
Вавілонські дівчата, минайте мене,
Хай мій вид співчуттям серце вам не торкне!
Щоби вам не судилась найтяжча судьба,
Найстрашніша клятьба – полюбити раба! [71, с. 158]

Вірш Спиридона Черкасенка “На руїнах” теж є парафразом псалма 136.

Відлуння 136-го псалма бринить у драматичній творчості Лесі Українки, у поезіях “На руїнах” та “Вавілонський полон”, у її віршах “Як Ізраїль діставсь ворогам у полон...”, “І ти боролась, як Ізраїль”, “Слава, царице”, “Єврейська мелодія”.

Мотиви 136 псалма у переспівах Лесі Українки з’являться у поезії “Ave regina”; тут – низка образів взяті зі Святого Письма, які в художньому просторі віршів отримують символічне навантаження:

Даремно хотіла я арфу свою почепити
І дати велику присягу, що в світі ніхто не почує
Невільницьких пісень моїх [69, с. 44].

В “Єврейських мелодіях” показано провідну верству українців, поневолену Московією:

Як Ізраїль діставсь ворогам у полон,
То рабом своїм бранця зробив Вавілон.
І, схиливши чоло, подолані борці

Переможцям своїм будували дворці.

Тії руки, що храм боронили колись,

До чужої роботи з одчаю взялись;

.....

Всяк, хто мав який знаряд, мав працю собі,

Тільки арфу співець почепив на вербі [69, с. 45].

Загалом же, в українському письменстві другої половини XIX – початку XX століття Книга псалмів отримала велику кількість художніх інтерпретацій. Сказати б, із перспективи рецепції Біблії в художній літературі, переспіви Псалтиря були особливим засобом відтворення сакрального в особистій екзистенції, а, водночас, і створення історіософської перспективи українського народу в проєкції на історичну долю давніх юдеїв.

Українське письменство XX віку, не зважаючи на історичний трагізм цього століття, продовжувало мистецьке засвоєння Святого Письма, переспіви Книгу псалмів, творення ампліфікаційних мистецьких просторів цими переспівами.

Ліна Костенко перед розвалом СРСР надрукувала цикл поезій «Давидові псалми». Її переспіви свідчать про дуже виважений підхід до образно-тематичної й ідейної системи Книги псалмів.

Перший псалом мисткиня будує на розділенні життєвих патернів поведінки праведних та неправедних. Віра Сулима в «Біблії та українській літературі» наголошує на тому, що «порівняння класичного, майже дослівного перекладу Псалма 1-го, поданого у Біблії Іваном Огієнком, з художньою версією Ліни Костенко показує, що самобутній талант і висока майстерність поета забезпечили адекватну віддачу релігійного змісту, історичних реалій та композиційних особливостей оригіналу. При цьому Ліна Костенко надала творові самостійного художнього звучання, актуалізувала його головні смислові коди. Таким чином, поет XX століття, користуючись поетично-сакральним текстом XII ст. до н.е. відповідає сучасникам власний морально-

етичний канон, згідно з яким людина залишається справжньою людиною лише тоді, коли зберігає людську гідність – не блазнює, не принижується, не піддається на ідейні та політичні облуди, не торгує принципами і совістю» [68, с. 372].

У вступі Ліна Костенко представляє спосіб буття «блаженного мужа», що «не був ні блазнем, ні вужем», був високодуховною людиною:

Блажен той муж, воістину блажен,
Котрий не був ні блазнем, ні вужем.

Котрий вовік ні в празники, ні в будні
Не піде на збіговиська облудні.

І не схибнеться на дорогу зради,
І у лукавих не спита поради... [36а, с. 216].

У другій частині поезії засудження тих, що відходять від істини, не притримуються правого життя. При цьому головна акцентація першовзірця представлення – в останніх рядках переспіву:

А хто від правди ступить на півметра, –
Душа у нього сіра й напівмертва.

Не буде в ній ні сили, ні мети,
Лиш без'язикі корчі німоти.

І хто всіляким ідолам і владам
Ладен кадити херувимський ладан,

Той хоч умре з набитим гаманцем, –
Душа у нього буде горобцем.

Куди б не йшов він, на землі і далі,
Дощі розмиють слід його сандалій.

Бо так воно у Господа ведеться –
Дорога нищих в землю запасеться! [36а, с. 216 – 217].

16 та 22 псалми належать у Псалтирі до так званих «благальних псалмів». Їх переспіви Ліни Костенко передають молитовний настрій благань зцілити болі й страждання, підтримати й захистити.

Художня трансформація цих псалмів у сучасний мистецький простір Ліною Костенко демонструє сучасному реципієнтові можливості молитовного звернення до Господа у формах сучасної поезії, оскільки і «Псалом 16», та й «Псалом 22» мають молитовну структуру й сакральну форму wypowiedання. Центральним у такому молитовному дискурсі є проблема людської честі та гідності.

«Псалом 16» Ліни Костенко – метафоричне представлення людських шляхів – праведних та неправедних:

Єдиний Боже! Все обсіли хами.
Веди мене шляхетними шляхами.

І не віддай цим людям на поталу, –
Вони вже іншу віру напитали.

Одплач в мені, одплач і одбили, –
Вони ж моїми друзями були! [36а, с. 217].

Псалом 22 – особливий випадок східної молитви. У переспіві Ліни Костенко текст першовірця дещо скорочено. Водночас він має усі найважливіші історичні, образні, змістово-тематичні реалії.

Якщо пам'ятати контекстуальні параметри – час, коли створено ці переспіви – це тоді, коли Україна ще не стала незалежною:

Не віддаляйся від мене, дай мені грім Твоїх кроків,
Немає у мене війська, немає у мене пророків.

Бики мене оточили, вже їхня злоба, як хаші.

Вже пси вишкіряють на мене, як леви, криваві пащі [36а, с. 217].

У обставинах трагізму людина має шанси на відвернення небезпек і молитися до Господа про спасіння, якій є втіленням праведності:

Врятуй мою душу, Боже, благаю Тебе, нездвиженого,
Душу мою одиначку, із лап собаки скаженого!

Я тихо молився, Боже, тепер я кричу вже криком –
Прикрий мою душу, Боже, щитом малим і великим!

Не дай мені, Боже, впасти на цьому барвінку хрещатому, –
На всі покоління імення Твоє кричатиму!

Чи я завинив чим, Боже, чи я для того й родився?
Голос мій одинокий об вуха Твої розбився.

Увесь я розлитий, мов чаша гіркого трунку.
Далекі слова мого крику від снів мого порятунку
[36а, с. 218].

Для переспівів Л. Костенко характерною є особливе мистецьке перенесення старожитніх біблійних образів, алюзій у сучасний світ.

У 1994 році Дмитро Павличко опублікував «Покаянні псалми». Ця збірка – десять, із тематичною різноманітністю, розділів. Тут об'єднані минувшина і сучасність, осмислення проблем буття і кожної окремої екзистенції.

Ці «Покаянні псалми», як пише І. Равлів, сьогодні «необхідно розглядати як композиційно цілісний твір, об'єднаний однією провідною ідеєю, із якою

неможливо вилучити жодного із віршів, навіть жодної строфи. І водночас (Павличкові псалми багатоаспектні, різножанрові) в них порушується чимало гострих та одвічних проблем буття» [61, с. 126].

Павличкові «Покаянні псалми» лучать у цілісність людину і Господа, трактують людську поведінку і її відповідальність за думки і дії, за власні чини і прагнення. Така ідея основою мистецького задуму поета.

Перший псалом є своєрідним мистецьким індикатором підходу того чи іншого автора до інтерпретації Дмитра Павличка.

Перший псалом у Псалтирі у перекладі Івана Огієнка:

1 Блажен муж, що за радою несправедливих не ходить, і не стоїть на дорозі грішних, і не сидить на сидінні злоріків,

2 та в Законі Господнім його насолода, і про Закон Його вдень та вночі він роздумує!

3 І він буде, як дерево, над вóдним потоком поса́жене, що рóдить свій плід своєдчасно, і що листя не в'яне його, – і все, що він чинить, – щасті́ться йому́!

4 Не так ті безбожні, – вони як поло́ва, що вітер її розві́ває!

5 Ось то́му то не всто́ять безбожні на сýді, ані грішники у зборі праведних, –

6 доро́гу бо праведних знає Госпо́дь, а доро́га безбожних загине!

Павличків переспів «Блаженний муж мовчить на пишнім вічі...» написано як сонет. У ньому відчутні мотиви сучасного світу, його можна проєктувати на сучасні національні проблеми. У нього теж є образ «блаженного мужа», однак у нього інша творча перспектива. Мистець зневажає «боязливу людську суть», яка «сама від себе відвертає вічі»:

Блаженний муж мовчить на пишнім вічі,

Де нещодавнє рабство всі клянуть,

В лакузах тих себе не пізнають,

Що перед сильними згинались втричі.

Він слухає: в згiрдливому зло річчі

Гуде й реве несправедлива лють,
Він бачить: боязлива людська суть
Сама від себе відвертає вічі.

Він був рабом... Життя собі зберіг
Покорою, та – палений ганьбою –
На інших не кладе провин своїх.

Мовчить, бо там, де з мстивою злобою
Невільники вчорашні між собою
Шукають винних, кожне слово – гріх [55, с. 182].

Переспів цього першого псалма є особливим для розгортання у інших переспівах Павличком і своєрідним поштовхом для обдумування і усвідомлення своєї життєвої екзистенції і місця у суспільно-політичному житті.

П'ятий псалом має виразно благальний і молитовний настрій – з проханням прощення гріхів – «вольних і невольних»єю

Переспів п'ятого псалма присвячено у Павличка молитві до Господа про прощення «гріхів немалих». Однак ліричний герой вчинив гріхи ці «з любові до своєї землі». Він «ховав свою душу», чекаючи відповідного часу, «як той гетьман старий, чекавши Полтави» – себто Мазепа:

...Щоб стати на прю
І сказати всю правду
В обличчя царю [55, с. 186].

Алюзії й відлуння першого псалма у поезії «Вертаюсь. Блудний син!...», який структурується сюжетом євангельської притчі про блудного сина. Ліричний Павличків герой повернувши, просить, щоб для нього не творилися якісь почесті:

Вертаюсь. Блудний син! Та не твори для мене
Високих почестей. Із мого вороття

Бенкету не роби. Життя моє теменне
 Не обертай в сийне, розкішнє життє.
 Бо ті сини Твої, що не спізнали блуду,
 Убожества, біди, поневірянъ, жалю,
 Зненавидять мене. Для тих нерідним буду,
 Здобувши в батька честь, братів я загублю.
 Такий наш людський рід. Ми вимагаєм кари,
 За помилки душі – прощення в нас нема...
 Тому побий мене, щоб був я тим до пари,
 Хто зраджував Тебе, та тільки крадькома [55, с. 193].

У переспіві вісімнадцятого псалма Павличком використано мотиви біблійної історії про Йова. Цей богобоязливий і чесний чоловік мав семеро синів і трьох доньок, мав незліченні статки. Диявол твердить перед Господом, що Йов благочестивий тільки тому, що має велике майно: «Та простягни лиш руку твою і діткнися всього його майна: побачиш, чи не лихословитиме тебе увічі!». Йов дуже швидко втратив усі маєтки й майно й усіх діточок. Однак, незважаючи на всі ці втрати, він не нарікав на Бога; Павличків ліричний герой протиставився випробуванням, які йому посилає Господь. Він відкидає покору, однак у нього все ж є «жага терпіння». Ліричний герой не відає,

...що дорожче –
 Непослушенство, гнів, протест,
 Чи взятий добровільно хрест [55, с. 195].

Однак цей ліричний герой непохитний у своїх молитовних благаннях:

Не відступи тепер од мене...
 О, вирви з мене трійко люте,
 Щоб міг я знов невірним бути,
 Не пригортати хрест покути,
 А, клянучи, його нести [55, с. 195].

У 19-му переспіві псалма – знову ліричні сповідання перед Богом. У них відчутні й алюзії до минулого автора:

Не був я, Господи, безбожним,
Але носив раба тавро,
Во ім'я правди словом ложним
Сквернив свої уста й перо...

Я проклинав Тебе із болю,
Шукав спасіння в про клятьбі,
Та дух мій завжди був з Тобою,
І вірним був я лиш Тобі [55, с. 203].

І якщо «знову скують рідний край» та «Україну знов розпнуть», ліричний герой «не засне в пільмі глибокій»:

А встану й прокляну твій спокій,
Твою все праведну можуть! [55, с. 203].

У переспіві 32 псалма ліричний герой каже:

Я каюся, та не перед тобою,
А перед Богом! І не клич мене
До сповіді... [55, с. 206].

У Павличковій поезії «І я над вавилонською рікою...» – поглиблено опис неволі, твердячи, що неволя духу поєднується з брутального визискування поневолених:

І я над вавилонською рікою
Сидів і плакав з болю та ганьби.
Отруєні скорботою гіркою,
Там плакали й мої брати-раби.

Були ми схожі на той бруд, що з ями
Пес вигрібає, жадібний їства, –

Побиті дротяними нагаями,
Похилені, як скошена трава.

Ми працювали на спекотнім сонці,
Ми будували храми й тереми,
Нас катували хижі вавилонці,
Щоб на роботі не співали ми [55, с. 184].

Павличків переспів можна охарактеризувати як значно глибший за своїм творчим освоєнням соціальних та психічних глибин. Щодо першовзірця поет зміщує акценти, представляючи іншу мистецьку перспективу поведінкових патернів невільників, творячи особливі історичні алюзії на долю українців у московській неволі:

А вечорами нам давали ліри –
Тепер заводьте співи про Сіон! –
І так сміялись люто, як вампіри,
Аж тріскався од реготу бетон.

В прислужницькій, ненависній покорі,
Катам для насолоди і для втіх,
Ми, ловлячи слізьми печальні зорі,
Співали гимни прадідів своїх.

І думали в ту мить, жахні, прокляті:
«О дочко Вавилону, о зміє,
Щасливий, хто твоєму немовляті
До каменя голівку розіб'є!» [55, с. 185].

Ця поезія корелює й із цілою низкою інших творів збірки «Покаянні псалми». У вірші «Ми слухняні раби...» передано духовий і духовний стан

людей, що століттями змушені терпіти зайд на їхній землі. Власне тому їхня історична перспектива бачиться такою непевною:

Ми із власних облуд
Прагнем вийся знайти.
На кострище йдемо,
У задушливий дим,
Щоб старезне ярмо
Замінити новим [55, с. 200].

Поет переконаний, що люд його обов'язково позбудеться невільничих пут. Він тішиться відновленням незалежності України у серпні 1991 року:

Всевишній, Ти здер із мене
Раба триста літнє тавро,
І двадцять четвертого серпня
Вклав мені в руки перо [55, с. 189].

Павличко у «Покаянних псалмах» є продовжувачем традиції представлення неволі юдеїв як паралелі до поневолення українців московитами. Про це, зокрема, свідчить вірш 17-й, який має епіграф:

Це Ти створив таку природу,
Що з Півночі іде зима,
Та як поглянути до споду
Речей, Заходу, і Сходу,
І Півдня, й півночі нема!

.....

Ми всі до злочину придатні,
Бо нас оточує Сибір,
Хоч ми з Твоєї голуб'ятні
Злітаєм в простори блаватні,
Дрімає в кожному серці звір.

Та все твій голос розумію
 І правду визнаю Твою,
 Коли, вдихаючи завію,
 Лицем до Півночі стою [55, с. 194].

Часом у «Покаянних псалмах» Господь уявляється як добрий господар, містичний Сіяч із Христової притчі, що сіє добре зерно, але частина з нього стає кукілем. Господь у деяких Павличкових псалмах – всеприсутній і всеохопний:

Я знаю, де Твоя Скорбота
 Спадає листям з чорних веж,
 Де срібні осені ворота
 Засвідчують, що Ти живеш
 І мучишся в тужбі відходу,
 В жаді смертей і воскресінь,
 І силою нового плоду
 Перемагаєш мертву тлінь.
 А завтра, як відійдуть ниці
 І скресне поле жнив'яне,
 Твій усміх в золотій пшениці,
 Як хвиля вітру, промайне [55, с. 217].

Можна твердити, що Павличкові «Покаянні псалми» стали особливим етапом в українському письменстві – як особливе творче продовження Шевченкових «Давидових псалмів», їх трансформація на іншому етапі суспільно-політичного, вже державницького – не невільницького – розвитку буття народу.

ВИСНОВКИ

У роботі розглянуто феномен та причини «живучості» жанру псалма в українській художній літературі. З одного боку, вона ґрунтується на ліричній основі жанру сучасного псалма в різних літературах, а з іншого боку, дозволяє віднести художні псалми до священних текстів/квазісвященних (що впливають з особливого та шанобливого ставлення до слова «священне»). Таким чином, сучасна жанрова модифікація могла виникнути на основі двох важливих рис біблійного псалма: поширення та імпліcitaції його священного та ліричного начала. Так ці священні та ліричні елементи стали основою сучасного псалмописменницького твору. У сучасному жанрі псалма на різних рівнях художнього тексту можна знайти оригінальні матриці, які чітко вказуватимуть на жанрові особливості біблійного псалма.

Псалтир – одна з найвідоміших книг Святого Письма – Старого Заповіту. Книга псалмів присутня у просторі українського красного письменства уже з часів княжої Руси-України. Водночас вона завжди була важливим фактом і фактором української культури вже з часів Середньовіччя та Ренесансу – і особливо Бароко та Романтизму. Водночас Псалтир був важливою навчальною книгою в українських школах до кінця XIX століття.

«Повість временних літ», «Повчання» великого князя київського Володимира Мономаха, творчість Іларіона, Феодосія Печерського, Кирила з Турова пронизана мотивами, образами, темами, алюзіями й ремінісценціями з Книги псалмів.

Особлива пам'ятка української культури – Псалтир 1397 року. Рукописні псалтирі були украй поширеними на землях України у XIV – XV віках. Вже у XV – XVI століттях у текстах Псалтиря з'являються елементи живої української мови. Від часів Бароко Псалтир постійно друкується на всіх українських землях.

Цікавими в українській літературній спадщині є віршові переспіви 42-х псалмів, датованих 1642 роком. Симеон Полоцький опублікував був у 1680 році власну «Римотворну Псалтирю».

Нове українське письменство має особливі ціхи й моменти повернення до постійного й ненастанного звертання до перекладів та переспівів Псалтиря.

В новій українській літературі Псалтир став важливою частиною творчих звертань і обробок Маркіяна Шашкевича, Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Петра Гулака-Артемовського, Михайла Максимовича, Володимира Александрова, Юрія Федьковича, Якова Щоголева, Степана Руданського та багатьох інших митців слова.

Святе Письмо мало неповторний і у край важливий вплив на життєвий шлях та творчість Тараса Шевченка. Воно сформувало світоглядні патерни митця, стало філософською матрицею й невичерпним джерелом для сюжетів, образної системи та мотивів багатьох Шевченкових поезій.

Шевченкові переспіви псалмів хоч і второвані на першовзірці – Псалтирі – передають контекстуальний простір буття поета, його екзистенційних тривог, сподівань, молитов і надій.

Загалом же, в українському письменстві другої половини XIX – початку XX століття Книга псалмів отримала велику кількість художніх інтерпретацій. Сказати б, із перспективи рецепції Біблії в художній літературі, переспіви Псалтиря були особливим засобом відтворення сакрального в особистій екзистенції, а, водночас, і створення історіософської перспективи українського народу в проєкції на історичну долю давніх юдеїв.

У генезі української національної моделі псалма особливе місце займає й Іван Франко. Користуючись біблійним текстом, поет повністю мистецьки його перетворює, вкладаючи у ці поетичні твори свої соціальні та національні погляди.

Серед нечисленних жіночих переспівів псалмів чільне місце посідає творчість Ліни Костенко (цикл «Псалми Давидові», 1989). Наслідуючи Книгу

Псалмів, змінюючи структурно змістові домінанти Псалтиря, поетеса творить особливі підтекстові алюзії, які стають особливою мистецькою інтерпретацією сучасної їй доби. Її переспіви свідчать про дуже виважений підхід до образно-тематичної й ідейної системи Книги псалмів.

Отож, відрізненням поетики переспівів псалмів XIX віку – XX століття, є особистісне переживання сакрального, занурене в неповторні почуття окремої людини.

Павличкові «Покаянні псалми» стали особливим етапом в українському письменстві – як особливе творче продовження Шевченкових «Давидових псалмів» їх розвиток на іншому етапі суспільно-політичного, вже державницького – не невільницького – розвитку буття народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айзеншток І. Переспіви та перекази Т. Г. Шевченка // Шевченківський словник: У 2 т. К.: Головна редакція УРЕ, 1977. Т. 2. С. 97–98.
2. Антофійчук В. Своєрідність інтерпретації біблійного тексту у циклі Т. Шевченка “Давидові псалми” // X Всеукраїнська славістична конференція “Духовне відродження слов’ян у контексті європейської та світової культури”: Тези доповідей. Чернівці, 1992. Т. 1. С. 72–73.
3. Антофійчук В. Євангельські образи в українській літературі ХХ століття: Монографія. Чернівці: Рута, 2001. 335 с.
4. Архипова Л. «Од Бога і голос той...»: Релігія у творчості Кобзаря // Людина і світ. 1994. № 3-4. С. 2–5.
5. Барка В. “Кобзар” і Біблія // Слово і час. 1993. № 7. С. 5 – 7.
6. Бартошко С. Михайло Драгоманов про релігійні мотиви у творчості Т. Шевченка // Дивослово. 1996. № 8. С. 59 – 62.
7. Бетко І. Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії кінця ХІХ – початку ХХ століття // Укр. мова і література в школі. 1991. № 10. С. 64 – 70.
8. Бетко І. Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії кінця ХІХ – початку ХХ століття. Zielona Góra – Kijów, 1999. 160 с.
9. Бетко І. Рецепція Псалтиря в українській поетичній традиції // Другий Міжнародний конгрес українців: Доповіді і повідомлення. Львів, 1993. С. 122 – 124.
10. Білецький Л. Віруючий Шевченко // Шевченко Т. Кобзар. Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук у Канаді, 1954. С. 280 – 295.
11. Білецький О. Завдання і перспективи вивчення Шевченка // Зб. праць дев’ятої наук. Шевченківської конф. К.: Вид-во АН УРСР, 1961. С. 13 – 25.
12. Білецький О. Шевченко і західноєвропейські літератури // Білецький О. Зібр. праць: У 5 т. К.: Наук. думка, 1965. Т. 2. С. 265 – 287.

- 13.Бондар М. П. Поезія пошевченківської епохи: Система жанрів. К., 1986. С. 167 – 170.
- 14.Бондаренко Г. Декілька нових штрихів до біографії Т.Г.Шевченка // Спогади про Тараса Шевченка. К.: Дніпро, 1982. С. 26.
- 15.Бородінова М. Ф. Рецепція біблійного жанру псалма в циклі поезій Т. Г. Шевченка «Давидові псалми» // Литературоведческий сборник. Донецк. 2001. Вып. 7-8. С. 137 – 141.
- 16.Вепрук В. І., Новосад М. М. Релігійні погляди Т. Шевченка в контексті їх церковного тлумачення // науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. – Вип. 64: Філософія. Чернівці. 1999. С. 71 – 73.
- 17.Герасимчук Л. «Ніже тії коми...»: Про «Псалми Давидові» Т. Г. Шевченка // Київ. 1989. № 3. С. 156 – 157.
- 18.Гече Г. Біблійні історії. Київ, 1989. 318 с.
- 19.Годунько Й. Небуденні пісні (Коментар до “Русланових Псальмів”) // Шашкевичіана. Вип. 1–2. Львів – Броди – Вінніпег, 1996. С. 109 – 118.
- 20.Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні. К.: Освіта, 1992. – 192 с.
- 21.Грушевський М. Історія української літератури: У 6 т., 9 кн. К.: Либідь, 1993. Т. 3.
- 22.Гулак Артемовський П. Поетичні твори. Гребінка Є. Поетичні твори та оповідання. – К.: Наук. думка, 1984. 606 с.
- 23.Давня українська література: Хрестоматія / Упоряд. М.М.Сулима. – К.: Рад. школа, 1991.
- 24.Даниленко І. Давидова арфа й тарасова кобза: Про «Давидові псалми» Т. Г. Шевченка // Слово і час. 2007. № 5. С. 3 – 16.
- 25.Дзюба І. Бог, релігія, церква в житті і творчості Шевченка // Сучасність. № 7-8. С. 52 – 68.
- 26.Дзюба І., Жулинський Г. На вічному шляху до Шевченка // Шевченко Т. Повне збір. тв.: 12 т. К.: Наук. думка, 2001. Т. 1. С. 9 – 66.

- 27.Донцов Д. Ідеї Шевченка про Бога і націю // Нація і держава. 2005. № 9-10. С. 5.
- 28.Жила В. «Давидові псалми» – релігійна лірика Шевченка // Визвольний шлях. 1989. № 10. С. 421 – 430.
- 29.Жулинський М. Тарас Шевченко: діалог із Богом за Україну // Літературна Україна. 2000. № 10. С. 3.
- 30.Завадка Б. Українська патріотична молитва ХІХ ст. // Шашкевичіана. Вип. 1–2. Львів – Броди – Вінніпег, 1996. С. 207 – 212.
- 31.Івакін Ю. “Псалми Давидові” // Шевченківський словник: У 2 т. К.: Головна редакція УРЕ, 1977. Т. 2. С. 147.
- 32.Ізборник. К., 1969. 800 с.
- 33.Ілюстрована популярна біблійна енциклопедія. К., 1991. 902 с.
- 34.Історія української літератури: У 8 т. К.: Наук. думка, 1968. Т. 1 – Т. 3.
- 35.Історія української літератури. ХІХ століття: У 3 кн.: Навч. посібник / За ред М.Яценка. Кн. 2. К.: Либідь, 1997. 384 с.
- 36.Кисельов С. Поет-богоборець (“Псалми Давидові” у переспівах Т.Г.Шевченка) // Укр. мова і літ. в школі. 1976. № 3. С. 84 – 86.
- 36а.Костенко Л. Вибране. К.: Дніпро, 1989. 559 с.
- 37.Коцюбинська М. Етюди про поезику Шевченка. К.: Рад. письменник, 1990. 272 с.
- 38.Крекотень В. Біблійні мотиви в творчості Т.Г.Шевченка // Шевченківський словник: У 2 т. К.: Головна редакція УРЕ, 1976. Т. 1. С. 67 – 68.
- 39.Кудрявцев М. «Не знать Бога над собою»: Шевченко та Євангеліє // Українська література в загальноосвітній школі. 2001. № 2. С. 2 – 5.
- 40.Куліш П. Твори: У 2 т. К.: Дніпро, 1989. Т. 1. 654 с.
- 41.Куцевол О. Біблійні епіграфи у творах Т. Шевченка // Українська мова і література в школі. 1993. № 5-6. С. 25 – 29.
- 42.Лаврів П. Апостол правди і науки: Релігійний світогляд Тараса Шевченка // Визвольний шлях. 1993. № 3. С. 331 – 334.

- 43.Лановик З. *Hermeneutica Sacra*. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2006. 587 с.
- 44.Ласло-Куцюк М. Велика традиція. Бухарест: Критеріон, 1979. 287 с.
- 45.Ласло-Куцюк М. Вогонь і слово. Бухарест: Критеріон, 1992. 257 с.
- 46.Літопис руський / За Іпатським списком переклав Л. Махновець. К.: Дніпро, 1989. 592 с.
- 47.Лубківський Р. Посвітач добра і любові: Дмитрові Павличку – 75 // Дзвін. 2004. № 9. С. 110 – 126.
- 48.Мандрика М. Шевченкова Біблія // Початкова школа. 2001. № 3. С. 23 – 24.
- 49.Митрополит Іларіон. Біблійні студії: Богословсько-історичні нариси з духовної культури України. Т. 1. Вінніпег: «Наша культура», 1963.
- 50.Мокрий В. Тарас Шевченко як християнин і проповідник правди // Старожитності. 1991. Вип. 4. С. 4.
- 51.Назаренко В. Біблія в житті та творчості Т. Г. Шевченка // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. 2000. № 8. С. 6 – 11.
- 52.Назаренко І. Атеїстичні погляди Т.Г.Шевченка // Шевченківський словник: У 2 т. К.: Головна редакція УРЕ, 1976. Т. 1. С. 48 – 49.
- 53.Неділько Г.Я. Тарас Шевченко: Життя і творчість. К.: Рад. школа, 1988.
- 54.Нямцу А. Поэтика традиционных сюжетов. Черновцы: Рута, 1999. 176 с.
- 55.Павличко Д. Покаянні псалми: Поезії. К.: Основи, 1994. 224 с.
- 56.Павлюк М. Інтерпретація Псалтиря в поезії Т. Шевченка // Українська література в системі літератур Європи і Америки (XIX – XX ст.). К.: Заповіт, 1997. 264 с.
- 57.Петраш О. “З піснею, хрестом, мечем...” (Маркіян Шашкевич як священик і автор духовних творів) // Шашкевичіана: Зб. наук. праць. Вип. 3–4. Львів – Вінніпег, 2000. С. 91 – 99.
- 58.Писання Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича і Якова Головацького. Львів, 1884.

- 59.Плющ Л. Християнська філософія Шевченка // Сучасність. 1997. № 3. С. 96 – 101.
- 60.Псалтир. Видання Української Автокефальної Православної Церкви в Австралії і Новій Зеландії, 1989. 169 с.
61. Равлів І. Час і простір у «Покаянних псалмах» Д. Павличка // Київ. 1997. № 5-6. С. 126 – 128.
- 62.Равлів І. Тематичне й жанрове розмаїття Павличкової лірики 90-х // Слово і час. 1998.№ 9-10. – С. 86 – 88.
- 63.Радучький В. Про деякі аспекти впливу Біблії на творчість Т.Г.Шевченка. Розгляд переспіву 81-го псалма // П'ятий конгрес Міжнародної асоціації українців: Літературознавство. Кн. 2. Чернівці: Рута, 2003. С. 125 – 132.
- 64.Романченко І. Атеїзм Т.Г.Шевченка. К., 1962.
- 65.Салига Т. Молимося, Боже єдиний... // Слово благовісту: Антологія української релігійної поезії. Львів: Світ, 1999. С. 6 – 39.
- 66.Степовик Д. Християнство і Шевченко // Київська старовина. 1994. № 2. С. 27 – 32.
- 67.Стус І. Релігійні мотиви в творчості Тараса Шевченка. Едмонтон, Альберта, 1989.
- 68.Сулима В. Біблія і українська література: Навч. посібник. К.: Освіта, 1998. 400 с.
- 69.Українка Леся. Зібр. тв.: У 12 т. К.: Наук. думка, 1975. Т. 1.
- 70.Франко І. Темне царство // Франко І. Твори: У 50 т. К.: Наук. думка, 1980. Т. 26. С. 131 – 152.
- 71.Франко І. На ріці вавілонській – і я там сидів // Франко І. Твори: У 50 т. К.: Наук. думка, 1975. Т. 3. С. 157 – 158.
- 72.Хоменко О. Інтерпретація вічності: образні медитації митця: «Давидові псалми» в перспівах Т. Шевченка // Слово і час. 2001. № 8. С. 78 – 82.
- 73.Шашкевич М. Псалми Русланові // Твори Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Николи Устияновича, Антона Могильницького. Львів, 1906.

- 74.Шевченко Т. Твори: У 5 т. К.: Дніпро, 1979. Т. 5.
- 75.Шевченко Т. Повне зібр. тв.: У 12 т. К.: Наук. думка, 1989. Т. 1. – Т. 2. 526 с.
- 76.Шевченко Т. Повне зібр. тв.: У 12 т. К.: Наук. думка, 2001. Т. 1. 782 с.
- 77.Шевчук В. Одна з найдавніших книг людства // Біблія для дітей. К.: Веселка, 1992. С. 5 – 9.
- 78.Шевчук В. Як би я викладав уроки Біблії в середній школі // Українська література: Навч. посібник для вчителів та учнів 10 – 11 класів середніх шкіл. К.: Укр. письменник, 1993. С. 4 – 5.
- 79.Штонь Г. “Кобзар” і Святе Письмо // Біблія і культура. Вип. 1. Чернівці: Рута, 2000. С. 21 – 25.
- 80.Яценко М. Міфологія. Релігія. Мистецтво // Укр. мова і літ. в школі. 1990. № 6. С. 22 – 32.